

što sretnije prošao, govori se običajima imenovanja djece, važnosti dojenja, gdje su djeca spavala, da su im igračke bile koštice od trešanja ili lješnjaci, ali i pomno izrađene lutke i vojnici, saznajemo kakve su se priče pričale djeci za laku noć i još mnogo zanimljivih stvari. Upravo je glavna vrijednost ove knjige u njoj sveobuhvatnosti. *Medieval Children* daju kompletan pregled povijesti djetinjstva u srednjem vijeku. Knjiga obiluje ilustracijama, detaljima i zanimljivostima koja čitanje ove knjige čine vrlo ugodnim, ali i poticajnim za daljnje istraživanje pojedinih aspekata srednjovjekovnog djetinjstva. Usprkos nekim primjedbama, *Medieval Children* je knjiga koja predstavlja temelj svakog istraživanja djetinjstva u srednjem vijeku.

Dražan NEMET

U potrazi za „znakovima“ svakodnevlja i prošlosti

Prošla sadašnjost. Znakovi povijesti u Hrvatskoj (2003), uredili Vladimir Biti i Nenad Ivić, Zagreb: Naklada MD, 499 str.

Zbornik *Prošla sadašnjost. Znakovi povijesti u Hrvatskoj*, pod uredništvom Vladimira Bitija i Nenada Ivića, proizašao je iz istraživačkog projekta „Znakovi povijesti u Hrvatskoj“ što ga je od 1995. do 1998. osmislilo i realiziralo Hrvatsko semiotičko društvo.¹ Ponukan naslovom koji traga za znakovima povijesti u Hrvatskoj kao i provokativnim sadržajem koji inzistira na polemici kao jedinom konstruktivnom rješenju, iznenadio sam se da je „Prošla sadašnjost“ nakon objave ostala gotovo po strani.²

Zbornik je „isprovociran“ silovitim povratkom povijesti kao objasnidbenog obrasca na hrvatsku političku, kulturnu i intelektualnu scenu devedesetih godina 20. stoljeća. Autori su se, kako je istaknuto u uvodu, držali Foucaultove postavke da treba sumnjati u sve što se naznačuje kao „povratak“, jer je „ideologija povratka“, koja se pak gotovo uvijek poziva na kronologiju, (najčešće opasni) „historizam“ koji prošlošću pokušava riješiti pitanja sadašnjosti (*Foucault* 1994, 143-172).³ Odatle i oksimoronski naslov „Prošla sadašnjost“. Slijedeći takvu problematizaciju, suradnici su se zbornika zapitali kako se oznakovljuje povijest u raznim segmentima hrvatskoga javnog života, te kako njezina matrica svojim „vodenim žigom“ identificira, ustrojava, razvrstava i raspoređuje zatečeno znakovlje (kroz perspektivu povijesti pojedinih umjetnosti, tzv. intelektualne ili duhovne povijesti te opće povijesti ili historiografije).

Upravo je taj elastično postavljen okvir omogućio znanstvenicama i znanstvenicima različitih strukovnih profila i predmetnih interesa da prepoznaju i artikuliraju svoj problem. Radovi problematiziraju temu iz različitih perspektiva. Istražuje se „revival“ povijesti

¹ Vidi: <http://www.semiotika.hr/projekti.htm>, pristup ostvaren 13. 12. 2005.

² Koliko mi je poznato, objavljena je tek jedna recenzija (*Žilić* 2005).

³ Dovoljno je samo prisjetiti se različitoga „znakovlja“ kojim je obasipana jugoslavenska politička scena krajem osamdesetih i na početku devedesetih godina i koja se „oznakovala“ u krvavom ratu mladih neovisnih država opterećenih silinom „znakova“ prošlosti.

na književnu, književnoznanstvenu, kazališnu, glazbenu, etnološku, povijesnu scenu u Hrvata. Zbornik se sastoji od četrnaest priloga podijeljenih u četiri dijela.

U *prvome dijelu* istražuju se učinci upisa „službenoga“ diskursa historiografije u druge diskursne prakse. Tu je postavku vrlo zorno prikazala **Renata Jambrešić Kirin** u članku *O zaboravljenim neugodnostima hrvatske historiografije: Zvonimir Kulundžić i neka nova sporenja* (str. 13-53), pozabavivši se problemom razgraničenja „ozbiljne“ od „pučke“ historiografije. Akademska zajednica povjesničara, koja sebe drži jedinim meritornim autoritetom za povijesne teme, vidi primjerice u povijesnoj publicistici – koja najčešće izlazi iz pera „neprofesionalnih“ povjesničara – izravnog konkurenta, pa čak i neprijatelja, u borbi za društveno priznanje i medijski prostor. Tako je prije četrdesetak godina Zvonimir Kulundžić uznemirio „duhove“ iz znanstvenih institucija svojom postavkom da je hrvatski prvotisk iz 1483. izišao iz kosinjske a ne iz venecijanske tiskare. Zaključak se nametnuo nakon provedene operacije vrlo različitih „izvora“: povijesnih svjedočanstava (koja su u današnjem vremenu gotovo uvijek „više kontingentna i nehotična nego pouzdana i planska“), usmene predaje, arheoloških rezultata, memoarske građe i sl. Bezazleno pregalaštvo „o Događaju godine 1483.“ izazvalo je buru riječi, verbalni rat između „diletanta“ s jedne i niza „profesionalaca“ s druge strane. „Casus belli“ je, dakako, negativna ocjena koju su mu uputili ondašnji autoriteti filološke (Vjekoslav Štefančić) i povijesne (Jaroslav Šidak) struke. Umjesto da se upusti u zatvorenu polemiku s akademskom zajednicom, Kulundžić radi zaokret te se „Tragedijom hrvatske historiografije: o falsifikatorima, birokratima, negatorima, itd... itd... hrvatske povijesti“ – vrlo znakovito – obraća široj publici očekujući da ona donese konačnu presudu. Pišući popularnim stilom u bliskoj *ja*-formi – za razliku od znanstvenih radova, napose historiografskih, koji su skloniji pisati u *bezličnoj* i *mi*-formi koje impersonalnošću stvaraju „znanstveniji“ privid – Kulundžić svojim „materijalom“ plijeni pažnju, stigmatiziravši profesionalnu historiografiju s negativnim činjenicama (oduvijek) sveprisutnima u hrvatskome znanstvenom miljeu: institucionalna inertnost, strukovna samodostatnost, metodološki konzervatizam itd. Pomalo neočekivano, istom su mu mjerom uzvratili autoriteti akademske zajednice, ranjavajući Kulundžića riječima ondje gdje je najranjiviji: akademska titula. Šidak je istaknuo da „Kulundžić kao nestručnjak uopće ne poznaje razvoj hrvatske historiografije niti metode znanstvenog rada“, a Nada Klaić da „on koji nije nikad polazio fakultet, dakle nije imao prilike naučiti onaj osnovni zanatski posao koji naš student uči od prvoga dana, mora biti svjestan kako se bez stručne spreme ne može nekažnjivo kretati na polju tuđe i nepoznate nauke“. Najmarkantniju izjavu u „obrani duhova“ iz institucija dao je Josip Hamm, tadašnji predstojnik Instituta za slavensku filologiju Sveučilišta u Beču, koji je Kulundžića nazvao „princem karnevalizirane znanosti“. Kulundžićev je «slučaj neugodni» nagovijestio krizu autoriteta povjesničarske zajednice koja je pretpostavljala da je svaki povjesničar govornik istine. Danas je jasno da je historiografija „neprekidno, misaono gibanje“ u kojoj «nema konačnih dosega i nepromjenjivih gledišta što ne bi mogla biti osporena novim proučavanjima» (Raukar 1997, 3). Jer, kako je i sama priznala, historiografija sebi produžava život na način da „sukladno svojim afinitetima i afinitetima svoga vremena i prostora [...] svaka generacija piše povijest iznova“ (Goldstein 1995, 15).⁴

⁴ Da je došlo do krize autoriteta i u samoj generaciji, zorno svjedoči žestoka polemika između profesora ranog srednjovjekovlja Nevena Budaka i Ive Goldsteina koju su zbog postavki i stila u svojim knjigama naoko identičnoga predmeta vodili u 28. broju *Radova* Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Nastavljajući isti problemski niz, **Ivan Molek** u članku *Institucionalna povijest i diskurzna raščlanjenost hrvatskog studija književnosti* (str. 54-86) ustvrđuje da su i književnost i književna znanost, koje su u kolokvijalnom poimanju institucionalno uokvirene u studiju hrvatske književnosti, „mnoštven i višeglasan mehanizam artikulacije i raspoređivanja značenja“ koji je trajno upućen na procese nadomještanja i nadopunjavanja. Upozorava da su tri nehomogene koncepcije studija hrvatske književnosti – predstavljene u radovima Škreba, Solara i Bitija – izraz dekonstrukcijske igre s institucijom koja u povijesnoj perspektivi nakon „postavljanja“ značenja biva u isti mah i „izigrana“ od drugih. Stoga se književnost mora ili sama deinstitutionalizirati (proces stvaranja i razumijevanja književnosti prepustiti spontanom razvoju bez ikakvih ograničavanja i zaštite) ili motriti kao stvar koja uvijek i jedino pripada prošlosti. Potonje, dakako, svojski negira slobodu koja se nalazi u osnovici sadržaja pojma lijepe književnosti.

Ines Prica u članku *Domaći drugi* (str. 87-127) nastoji demaskirati današnjicu koja je etnologiju nepošteno okarakterizirala kao zastarjelu „narodnu znanost“ nastalu pod utjecajem nacionalnih refleksija krajem 19. stoljeća. No za razliku od etnologije – koja je, doduše, poprilično opterećena na prošlošću utemeljenim „lokalnim diskursima“ – njezina je parnjakinja antropologija privlačnija današnjici zbog „silne univerzalnosti“ bavljenja bitkom i prirodom čovjeka, iako se pritom zanemaruje antropološka „ukopanost u empirijsku (teritorijalnu) egzaktost egzotičnog drugog“. Boljoj viziji ljudske povijesti svoj doprinos može itekako dati i etnologija koja strukturalnim postupkom „stavlja pojedine pojave u kontekst života“.

U članku *Priče iz davnine: Hrvatska historiografska metafikcija* (str. 128-157) **Tatjana Jukić** piše o hrvatskoj historiografskoj metafikciji, rastezljivoj žanrovskoj odrednici koja se vezuje uz suvremenu angloameričku pripovjednu prozu kao formativni atribut novopovijesnoga romana. Sam termin – historiografska metafikcija⁵ – kritičku je legalnost zadobio 1988. knjigom Linde Hutcheon „Poetics of Postmodernism: History, Theory, Fiction“. Kao plod poetike postmodernizma koja foucaultovski ustvrđuje da čin kazivanja o prošlim vremenima ili pak čin pisanja povijesti uvijek pretvara „dano“ u „konstruirano“, historiografska se metafikcija u novopovijesnim romanima predstavlja kao lokalizirana granica i sjecište između prošloga događaja i sadašnje pisane prakse. Prošlost jest bila stvarna, ali je „uvijek izgubljena“ ili, u najboljem slučaju, „izmještena“, te se može „vratiti“ samo u obliku jezičnog referenta – „ostatka“ – kao trag (o)stvar(e)noga. Najveća je opasnost kad se tim „ostacima ostataka“ manipulira ovisno o političkim (i inim) prilikama koje romanopiscima – a napose kritičarima i teoretičarima (i povjesničarima) – nameću tendenciozne stavove za određene povijesne „danosti“. Primjerice, geopolitički atributi naknadno dodani Fabrijevoj duologiji koji je atributiraju pridjevom „jadranska“ (ili Araličinoj trilogiji „morlačka“) navode na politizaciju diskursom (naša, riječka, hrvatska i sl.), jer je Fabrijev riječki (ili Araličin vlaški) „locus“ ofantastičen nestabilnom smjesom različitih kulturnih identiteta. Geografske granice carstava, država, vlasti, jezika... do te su mjere podložne rapidnim promjenama da bismo mogli utvrditi kako ni ne postoje osim u funkciji fluidnosti i destabilizacije. Ničija zemlja, mađarske i talijanske trobojnice koje su i inače istih boja (crvena, bijela, zelena), Ungarezi talijanskoga jezika, Hrvati u domovini izvan Hrvatske... navode na zaključak da je jedina konstanta u ispisivanju riječke

⁵ Engleska imenica „fiction“ ima dvostruko, naizgled oprečno značenje: „izmišljotina“, ali i beletristika („roman“, pripovijest).

povijesti „granica“, koja je uvijek nasilno sastajalište kultura, te eventualno intimni albumi kronološki poredanih slika pojedinih obitelji (ako postoje). Stoga bi u pisanju povijesti morao prevladavati diskurs što nenasilnijega znanja jer se povijest često očituje kao trauma i nasilje što „znakovito“ dovodi do potpune destrukcije čovjeka.

Bez obzira što se historiografija od svojih početaka kune da je znanstvenim diskursom uvijek daleko od kojekakvih ideologija, posve je jasno da povjesničari nisu imuni od iskustva svakodnevnog života. O tome upravo govori članak *Kritika kritičke historiografije: Ivan Lučić i Nada Klaić* (str. 158-180) **Nenada Ivića**. Analizirajući tekstove mjerodavnih hrvatskih povjesničara (Ivan Lučić, Vjekoslav Klaić, Nada Klaić⁶) koji su živjeli u vremenu prije hrvatske samostalnosti 90-ih godina, autor naglašava da je svaka sinteza o najranijoj hrvatskoj državi kao samostalnoj tvorevini dobro konstruirana „pripovijest o uspjehu“. Uspoređujući situaciju u kojoj se nalazila Hrvatska s „tempora et mores“ hrvatskoga ranog srednjovjekovlja, hrvatski povjesničari do 90-ih vide hrvatsku ranosrednjovjekovnu povijest samo kao „povijest uspjehâ“. Jedini i najveći problemi – oko kojih se lome koplja povjesničara i koji se sami od sebe nameću u pripovjednom domišljanju – dolaze kad se moraju povezati određeni diskontinuiteti u kontinuiranu naraciju. Nada Klaić, primjerice, metaforičkom slikom „radnika na plodnom humusu“ oslikava zemlju gdje se nastanjuju novopridošlice Hrvati, čime po strani ostavlja sve probleme vezane uz (moguću) doseobu Hrvata: „Premda nema sumnje da je antička baština snažno djelovala na sve barbare koji su na području nekadašnjeg Rimskog carstva odabirali svoja nova odredišta, čini se da su Hrvati među svim Južnim Slavenima u tom izboru prošli najbolje. Doselivši se oni nalaze u Dalmaciji najkulturniji humus na kojemu je s malo napora trebalo graditi...“ (Klaić 1990, 7). Diskursi o „progresivnom društvu“ proizašlom iz „napora, rada“, biljeg su svakodnevice vremena u kojem je živjela Nada Klaić i pripovjedni trik kojem lako pribjegavaju povjesničari kako bi riješili vrlo dvojbene i teško rješive povijesne situacije. Nadalje, autor je – vrlo znakovito – zapazio kako se u historiografskim tekstovima „još od vremenâ srednjovjekovnih povelja i diploma“ povjesničari drže (vrlo domišljate) *mi*-forme kada se diskontinuitetnim sadržajem ne želi razbiti savršeni slijed nabranjanja povijesne faktografije jer historiografija svojim diskursom nastoji ostati impersonalna znanost cijeloga svijeta. Međutim, diskontinuitetni se sadržaj neprestano uvlači u njezin diskurs. Povjesničari – napose oni mjerodavni – tada najčešće pribjegavaju *ja*-formi, nesvjesno oznakovljujući činjenicu kojoj se gotovo uvijek bezrezervno protive: „povijest je što povjesničar govori, bilo da se radi o rimskim povjesničarima ili starim Slavenima, izlaže povjesničara i njegovo iskustvo povijesti“ (str. 163). Ili oprimjereno: „Premda *sam* i *sama* ranije zastupala mišljenje da se vijesti o pokrštenju Hrvata u De administrando imperio odnose na razdoblje kneza Borne, danas *mi* se čini opravdanijom Šišićeva pretpostavka da je riječ o Branimiru i stoga *sam* pokušala careve i anonimne vijesti rješavati u tom političkom okviru“. Odnosno: „Stoga ne vidimo razlog zbog kojeg *bismo* odbacivali kao netočnu franačku teoriju o pokrštenju Hrvata (kurziv – I.B.)“ (Klaić 1990, 44).

U *drugome dijelu* „Prošle sadašnjosti“ nalaze se tekstovi koji ispituju koncepciju povijesti u raznim segmentima i žanrovima Krležina opusa. U članku *Protiv povijesti: Nietzsche, Pirandello, Krleža* (str. 185-222) **Morana Čale** pronalazi jedan segment intertekstualnog prožimanja naizgled nespojivih dramatičara Miroslava Krleže (Aretej) i

⁶ Ivić je – vrlo domišljato – naziva „svadljivom povjesničarkom“.

Luigija Pirandella (Henrik IV), a to je istovjetna vizija povijesti kao varke svakodnevlja. I jedan i drugi su na tragu Nietzscheova *creda* da historiografija neumorno krivotvori ljudsku glupost koja se neprestano ponavlja od ljudskih početaka. Historiografija koja nam nameće svoja tobože pouzdana objašnjenja svijeta ne pruža nikakvu, svojega imena dostojnu, spoznaju ni o prošlosti ni o sadašnjosti. To je naposljetku pokazalo i 20. stoljeće koje se povelu raznolikim za ideološkim (povijesnim) verbalnim zabludama, uništivši milijune života u bjesomučnim ratovima i neizdrživim državnim (i inim) sustavima. Budući da je sadašnjost iluzorna konstrukcija verbalnih stereotipa, što onda primjerice reći o udžbenicima povijesti u kojima je „sve lijepo zapisano“? Pirandellovski bi odgovor glasio: „Ništa! Među sobom se lijepo, dugo i glasno nasmijmo“ (str. 198). Treba, naime, „prestati govoriti“, jer „ponavljanjem riječi prežvakujemo život mrtvacu“, one iste riječi i fraze koje su se oduvijek govorile. Budući da smo „vjernici gramatike“, okrutnoga se „boga riječi“ nikada nećemo moći osloboditi. Strašna je Pirandellova spoznaja iznjedrena na kataklizmama 20. stoljeća. Stoga i ne čudi kad tvrdi da „pojma nemamo kako je nekoć bilo; sve što znamo, to su dosadni citati iz dosadnih pisaca jer ni o sebi samima ne znamo mnogo više“ (str. 203). Povijest treba stavljati ne iza sebe, nego ispred sebe. Krležin je Aretej ljude dvadesetog stoljeća nazvao „starijima dvije hiljade godina“ jer, pirandellovski kazano, „mladi moraju tek raditi što smo mi već radili: ostarjeti ponavljajući otprilike one iste naše gluposti“ (str. 203). Po tome je najmlađi čovjek Adam! Eklektički talog prošlosti s okusom kazališta korisna je predstava koja uprizoruje ponavljane ljudske radnje. Budući da su postavljene na način da se ne mogu kontrolirati, trebalo bi se zaista katkada zapitati koji je smisao „promatrati sebe u ogledalu historije i smatrati odraz svojih vlastitih misli historijskim poniranjem u prošlost“ (str. 210).

U članku *Krležina morfologija svjetske povijesti na 'galilejsku temu': Eppur si muove (1919-1938-1961)* (str. 223-264) **Suzana Marjanić** otkriva kakva je Krležina vizija svjetske povijesti i to „arheološkim iščitavanjem“ njegova pamfletskog eseja 'Eppur si muove' kojem se tri puta vraćao u životu (1919, 1938. i 1961). Okosnicu za Krležino dešifriranje kretanja ljudske povijesti čini događaj iz Brest-Litovsk gdje je 1918. potpisan mir između Sovjetske Rusije i Centralnih sila. Na njegovom je tragu Krleža postavio vlastitu filozofiju povijesti – historiozofiju – koja, ovisno o nekom događaju, uvijek predmnijeva dvije konstrukcije povijesti:

- 1) model „cikličkoga karaktera“ povijesnoga kretanja kao kvantitativno kretanje bez kvalitativnih promjena, odnosno konstrukcija povijesnoga kretanja do asimptotske točke (Brest-Litovski mir) te
- 2) model „spiralnoga karaktera“ povijesnoga kretanja kao kvantitativno kretanje s kvalitativnim promjenama i skokovima u razvitku, odnosno razdoblje koje slijedi nakon asimptotske točke (Eppur si muove).

Brest-Litovski je događaj dokaz da se “zemlja usprkos svim srednjovjekovnim lažima ipak kreće“. Kretanje povijesti, označeno geometrijskim semantičkim nizom „spirale“, trijumfiralo je „Idejom progresa“ (Eppur), historiozofskom nadom nad povijesnim „krugom“ kao simbolom za cikličnost povijesnih zbivanja. Ipak, Krleža pasionirano ne vjeruje u pravocrtni „progres“, jer spirala sa svojim nizom krivuljâ upravo negira model povijesnopravocrtnoga uspona; on traga za „Vertikalom Svijesti“ na „pasje glupoj“ i „proklesoj planeti“ (str. 225). Stoga „historija“, ta tobože „učiteljica života“, „od svih je Muza najpozornijeg, gotovo slaboumnog pamćenja“. Vjerom u cikličko kretanje kakvo predmnijeva Muza povijesti uvijek se čovječanstvo vraćalo na vladavinu ljudske gluposti. Ili, ovjekovječeno nekim primjerima:

- 1) Brest-Litovskim je mirom anticipirana nova sovjetska država, ali su i negirana sva revolucionarna shvaćanja prema kojima je i država sredstvo upravljanja „klasnih neprijatelja“;
- 2) Napoleon I, tobože najborbeniji revolucionar, od Francuske je napravio kasarnu i pripremio pogodno tlo za restauraciju Carstva s Napoleonom III,
- 3) Francuska se 1871. umjesto progresivnog modela vladavine utemeljena na zasadama Francuske revolucije (Pariška komuna) opredijelila za regresivni „bizmarkizam“ – etatizam i jačanje vojnih kontingenata – što je kataklizmički dovelo do urušavanja europskih carstava nakon Prvog svjetskog rata i otvorilo širom vrata holokaustu Europe u Drugom svjetskom ratu.

I Hrvatska nije bila isključena iz gnjilih kombinacija povijesti. Njezina povijest u 19. stoljeću jest povijest apsurdna, krivo zadatih radnja. Revolucionarne 1848. staje na stranu kontrarevolucije koja joj donosi Bachov apsolutizam i po Krleži „povratak u 16. stoljeće“. Nakon revolucije Europom je zavladao nacionalno-etatistička psihoza i borba za opstanak, pa se austrijsko i mađarsko plemstvo 1867. dogovorilo o podjeli i upravljanju zemljom, ostavivši Hrvatsku na periferiji. Krležina razmišljanja protiv muze Clio dobrim su dijelom isprovocirana raspadom Druge internacionale, stvaranjem dvaju socijalističkih tabora (napredni boljševički jer se „opredijelio za klasnu borbu“ i regresivni socijalno-liberalni jer traga za „mirom s domaćom buržoazijom“) te definicijom revolucije kao „korjenita preobražaja“, odnosno „korjenite promjene u političkim, društvenim i ekonomskim odnosima“ bez regresa, bez povratka.

U *trećemu se dijelu* autori bave „prekograničnim transferom“ povijesti u kazališni i filmski medij te u udžbeničku „vulgatu“. Analizirajući kazališni repertoar hrvatskih nacionalnih kazališnih kuća od 1991. do 1996. dakle u vremenu borbe za „očuvanje i formiranje teritorijalnih i simboličkih granica“, **Dubravka Crnojević-Carić** zapaža u članku *Toplo okrilje međa* (str. 267-291) da je kazalište, „kao odgovor na provokaciju svakodnevlja“, tada naručivalo povijesne drame ili dramatizacije pisaca povijesnih romana više nego ikad. U nepunom je desetljeću 90-ih godina 20. stoljeća samo na repertoaru naše najveće kazališne kuće (HNK u Zagrebu) zabilježen svojevrsni „revival“ povijesti: u sezoni 1988/89. Tomaševa „Smrtna ura“, 1990/91. Vuletićev „Andrija Hebrang“ i dramatizacija Budakova „Ognjišta“ (Pero Budak i Jakov Sedlar), 1992/93. dramatizacija Gundulićeva „Osmana“ i Araličin „Propast Magnuma“, 1993/94. Araličin „Pir ivanjskih krijesnica“ i Banova „Krađa Marijinog kipa“, 1994/95. dramatizacija Fabrijeve „Berenikine kose“, 1995/96. dramatizacija Šenoine „Kletve“ (Škrabe) i 1996/97. Cesarčev „Sin domovine“. Opredjeljujući se za povijesne teme, autori navedenih djela bave se afirmacijom mitskih mjesta povijesti hrvatskoga naroda. Iako su vremenski i tematski vrlo raznolike, povezane su toposom „svetih danâ“ u prostoru naše prošlosti: pitanje Ilira u 2. stoljeću prije Krista (Propast Magnuma), vrijeme ugarsko-hrvatskog kralja Žigmunda Luksemburškog (Kletva), Rakovička buna 1871. (Sin domovine), Drugi svjetski rat u hrvatskoj Baranji (Smrtna ura) itd. Interpretacijom i dramatizacijom tih događaja uobličava se identitet zajednice i rješava njezina možebitna ugroza od kojekakvih individualnih momenata. Međutim, zašto baš kazalište koje je interludij od ograničenja svakodnevnog života i društvene hijerarhije? Stoga bi društvo moralo kazalištu dopustiti „slobodu i karneval izričito zbog toga što su trenutačni“ jer se sve alternante bez problema u predstavi ostvare kao fikcija.

Kako se s rezultatima Teorije koja je prepletena mnogim disciplinarnim usmjerenjima (filozofija, lingvistika, teorija književnosti, povijest, psihoanaliza, sociologija, antropolo-

gija, semiotika) nosi relativno mlada znanstvena disciplina „teatrologija“ – napose njezin praktični dio, kazalište – prikazala je **Lada Čale-Feldman** u članku ‘*Teorija*’, *transdisciplinarnost i (nacionalno) kazalište* (str. 292-322). Teorija koja se suvremenom istraživaču nudi kao transdisciplinarni izazov iziskuje lom među graničnim utvrdama obrazovanjem stečenih ili samovoljno odabranih metodoloških „lena“ i razmicanje nekih donedavno „svetih“ granica – između književnosti i povijesti, teksta i interpretacije, fikcionalnih i nefikcionalnih naracija ili izvedbi i sl. (str. 293). Međutim, ta je „sveta“ granica počesto užarena smjesa tradicionalne, nacionalne i disciplinarne uskogrudnosti humanističke znanstvene prakse. Propitujući Teoriju prema teatrološkoj struci, autorica je došla je do spoznaje da je naratološka pozicija hrvatske teatrologije puno bliža hrvatskoj etnologiji (napose folkloristici) – jer i jedna i druga proučavaju/predočavaju ljudsko djelovanje polifonijskim „udvostručenjem kulture“ i dvosmjernim pomućivanjem granica među različitim „vrstama“ svojega predmeta (prošla i suvremena, urbana i ruralna, središnja i marginalna), pa se netekstualizirana kultura-kao-tekst svakodnevlja nameće kao funkcionalni diskurs – nego historiografiji, koja nestrukturiranoj vremenitosti zbivanja tek naknadno priskrbljuje svojstvo „povijesti“, oslanjajući se samo na one uhvatljive (najčešće pismene) naracije koje „počivaju na činu vjere u njihovu pravovaljanost i istinitost“ (str. 307). Premda ima sposobnost da „obnavlja“, tj. „osadašnjuje“ klasike i druge prošlosno obilježene tekstove, kazalište nikad ne može razvlastiti dramaturško-performativnu, tjelesno tvarnu navlastitost predstavljачkog događaja. Međutim, ni hrvatska teatrologija nije izuzeta od oštih sukoba i neslaganja, napose zbog „kuketiranja“ s Teorijom, koju autorica drži spasonosnom injekcijom za razmišljanja o budućnosti hrvatskoga teatra, jer se iz sadašnjosti (a za budućnost) upravo drukčijim „čitanjem“ (postkritičkim dijalogom) oplemenjuje vlastita tradicija.

U članku *Ideologija, moć i udžbenici* (str. 323-356) **Dinko Župan** propituje „ideologiju“ i „moć“ analizirajući udžbenike povijesti za šesti razred osnovne škole prije i poslije devedesete.⁷ Među „strategijama moći“ udžbenici zauzimaju visoko mjesto jer se pomoću njih može na najbolji način provesti ono što Foucault naziva „discipliniranjem“. Budući da je instrument vladajućeg poretka moći koji na djelotvoran način „socijalizira“ učenike, cilj je udžbenika stvarati (poželjni) identitet. „Povijest nas uči i kako treba živjeti i kako treba raditi kako bismo postali korisni članovi naše socijalističke zajednice“ – stajalo je 80-ih na početnim stranicama udžbenika povijesti za peti razred (str. 354). U udžbenicima nakon devedesete pisalo je pak da je „prava njegova svrha ‘domovinski odgoj’ učenika“ (str. 355). Zbog višestruke uvjetovanosti nastanka – Ministarstvo prosvjete (politički i ekonomski interes), Odsjek za povijest (cehovska uzajamnost i ekonomski interes), izdavači (ekonomski interes), autori, urednici i recenzenti (politički i ekonomski interes), superrecenzenti (politički i ekonomski interes), Komisija za udžbenike (cehovska uzajamnost, politički i ekonomski interes) – udžbenici su produkt brojnih „nehomogenih“ aktera koji moraju zadovoljiti političko-ideološke zahtjeve vladajućeg poretka moći jer u protivnom neće završiti u učenikovim rukama.⁸ U starom se udžbeniku hrvatska povijest obrađivala

⁷ Izdavač oba analizirana udžbenika jest Školska knjiga – Zagreb. U udžbeniku iz 1989. *Čovjek u svom vremenu 2*, Ivo Makek je autor teksta od 4. do 108. stranice, a od 108. do 198. Josip Adamček. Budući da je Makek i suautor novog udžbenika iz 1997. *Povijest 6*, bilo je moguće sprovesti pravovaljanu analizu propitivanja „ideologije“ i „moći“.

⁸ Svojedobno je Ministarstvo prosvjete odbijalo odobriti upotrebu Profilova udžbenika povijesti za šesti razred autora Nevena Budaka i Vladimira Posavca iz ekonomskih (konkurent Školskoj knjizi) i vjerojatno iz političko-ideoloških interesa.

s sklopu južnoslavenske povijesti, a u novom su Hrvati stavljeni u potpunosti izvan južnoslavenskog konteksta. Autor je analizirao dijelove udžbenika: seobu naroda (u starom je udžbeniku naglasak na doseljenu Južnih Slavena, a u novom na seobi i etnogenezi Hrvata), feudalno društvo (u starom se naglašava klasna suprotnost i socijalizira se s pozicijom kmeta-seljaka, a u novom je u cijelosti izostavljen pojam klase i klasne suprotnosti jer ne odgovara postojećoj vladajućoj ideologiji), kršćanstvo (od izrazito negativnog stava kakav je u starom do potpune valorizacije i identifikacije u novom udžbeniku). Postojeće političke, socio-ekonomske i kulturne okolnosti, odnosno dominantni ideološki diskursi, utječu na odabir događaja, ideologizaciju autorove perspektive, odnos prema povijesnim osobama, problem interpretacije, odabir slikovnog materijala, povijesnih zemljovida i sl.

Cjelinu o diskursivnom upisu povijesnoga u nehistorijski medij zaključio je **Hrvoje Turković** člankom *Kad je film povijestan?* (str. 357-389) u kojem traga za mogućnošću žanrovske podjele filma prema kriteriju povijesnosti. Film koji gledamo historijskom razdjelnicom može biti povijesni (povijesni film, filmska epopeja, filmski ep, film razdoblja, filmski spektakl, povijesna drama te uvjetno biografski film i film nostalgije) suvremeni i budućnosni (znanstvena fantastika). I dok budućnosni i povijesni film funkcioniraju kao žanr (ili najmanje kao protožanr), suvremeni film ni po najopuštenijem kriteriju žanra nije poseban žanr. Suvremenim se, pak, drži kriminalistički film, melodrama, drama, komedija, mjuzikl itd., ali i brojni filmski oblici koji ne ulaze u žanr (autorski, tzv. umjetnički filmovi i slično). Valja naglasiti da suvremenost ne podrazumijeva „trenutnu“ sadašnjost, nego i „neposrednu“ (odnosno „nedavnu“) prošlost i planski naciljanu budućnost. Povijesno, pak, nije svaka prošlost, nego ona prošlost koja je zaključena (dovršena), ona koju više ne možemo djelatno prizvati jer je izvan operativna dosega. Povijest, naime, nema „horizonte otvorene budućnosti“. Ona se u filmu osim narativnim postupkom (npr. zastarjelim jezikom) „instalira“ i ikonografskim prikazom svijeta (odjećom, prirodnom ambijenta, arhitektonskim rješenjem, civilizacijskim „instrumentarijem“, običajima međusobna ophođenja ljudi i slično) koji postaje odavajući „znak“ svemu što je ostvarivo u sadašnjosti. Tom bi se postavkom morali povoditi i profesionalni povjesničari kad pokušavaju implikaciji sadašnjosti (u kojoj se nalazi „nedavna“ prošlost) dati dimenziju dovršene prošlosti.⁹

U posljednjem se *četvrtom dijelu* „Prošle sadašnjosti“ ispituje odnos Teorije i povijesti: Josip Užarević razmatra aspekte znanosti o mozgu, Eva Sedak opisuje znakove povijesti u muzikologiji, a Vladimir Biti preobrazbe teorije u postkolonijalnom stanju. Promatrajući po načelu unatražnog prorokovanja razvitka znanosti u 20. stoljeću, **Josip Užarević** je u članku *Povijest budućnosti. O nekim aspektima znanosti o mozgu* (str. 393-420) uočio da se prirodne i društvene znanosti sve više bave najsofticiranijim dijelom čovjekova bitka – mozgom – jer su posjeduju vrhunsku simbolotvornu i manipulativnu sposobnost reproduciranja jezikom / govorom / pismom / slikama / matematičkim operacijama i sl. Budući da usvaja objektivnu i subjektivnu stvarnost čovjeka, „mozgologija“ je podjednako plodno istraživačko područje mnogim disciplinama (kibernetičarima, teoretičarima sustava, lingvistima, psiholozima, filozofima), a po zanimljivosti, dubini i provokativnosti može joj samo konkurirati eventualno istraživanje Svemira. Premda je mozgologija očito nepa-

⁹ Ne bi se lomila koplja oko diskursa udžbenika povijesti završnih razreda osnovnih i srednjih škola (napose kontroverzna pitanja) kada bismo u povijesnoj znanosti osvijestili činjenicu da se „nedavna“ prošlost djelomično nalazi i u sadašnjosti i po tome ona ne bi smjela biti predmetom historiografskog diskursa.

tvoren „znak povijesti“ koji utječe na svjetonazorne pomake današnjega čovječanstva, u hrvatskoj je znanosti o mozgu prisutna inertnost u povezivanju biologijsko-medicinskih, elektroničko-tehničkih i društveno-humanističkih rezultata. U zaključku, znanost o mozgu, zajedno s genetikom i astronomijom, bezrezervno vodi čovječanstvo u avanturu: ili u opću katastrofu ili u nepojmljivo probijanje evolucijskoga zida i prelazak u novu neutralnu kvalitetu u kojoj ni osnovni onto-gnoseologijsko-orijentacijski parovi (Ja – NeJa, unutra – izvana, gore – dolje, simbol – stvarnost) neće više biti to što sada jesu (str. 415).

U budućnosnom kontekstu valja čitati i članak *Znakovi male povijesti* (str. 421-445) **Eve Sedak** i to kao uvodno poglavlje fikcionalnoga višeautorskog rada „Hrvatska glazba dvadesetog stoljeća“. Premda je hrvatska (mala) glazbena historiografija godinama priznavala da nepremostivo kasni za periodizacijskim i interpretacijskim konstruktima svjetskih (velikih) glazbenih historiografija, čini se znakovitim da inertnost duguje učmalome povijesnom naslijeđu („rankeovštini“) kojom su dobrim dijelom još obavijene gotovo sve hrvatske društveno-humanističke grane znanosti s prefiksom povijesti. Tomu su dobrano pridonijeli i ideološki pritisci različitih predznaka (nacionalizam, socijalizam, avangardni ekskluzivizam i slično). Hrvatska bi glazbena historiografija umjesto segmentiranja – kronologijama, epohama, stilovima, žanrovima, tehnikama, generacijama, školama, autorima ili opusima – morala montirati sve te nabrojane diskurse na način da uvažava:

- 1) ustrajnost restaurativnih tendencija neostilova i višestrukih hibrida (neoklasicizam u romantizmu, folklorizmu, impresionizmu, angažiranom ekspresionizmu ili neobarok u romantizmu, folklorizmu, neoklasicizmu i tako redom),
- 2) autsajderske promplasje međusobno nepovezanih i neuvjetovanih tehničkih radikalizama i godina od glazbenog događaja, kao što su: 1914. (D. Plamenac), 1928. (B. Širola), 1936. (J. Štolcer Slavenski), 1959. (Sakač) i slično,
- 3) prijanjanje uz narativnu gestičnost u okvirima tzv. „slavenskog ekspresionizma“ (Baranović 1910-1920, Štolcer 1923. i cjelokupni rani komorni opus), mesijanskog historicizma (Šulek), eksperimentalnog neoromantizma (Sakač 1969, 1971, 1972.) ili postavangardnog sintetizma (Kemf 1991. i gotovo sva novija produkcija),
- 4) rasprostanjenost prijelaznih pozicija u procjepu i nikada dostignutih krajnosti (ritualni folklorizam, minimalizam „otvorenih“ mikrooblika) ili suprotstavljenih estetičkih ideologija (nacionalno – internacionalno, folklorno – izvantonalitetno)
- 5) spremnost za glazbu u funkciji ideja (Gotovčev nacionalni sintetizam, revoluciju u vokalno-instrumentalnim skladbama iz 50-ih B. Papandopula ili 70-ih S. Horvata ili 80-ih D. Detonija) i tehnike (Malec 1961. i krajem 70-ih, Sakač početkom 60-ih),
- 6) prevrtljivost u nerazvojnom (Papandopulo, Kelemen) te
- 7) pravo na iznimku (Cipra 1906, Devčić 1914, Radica 1931).

Takve bi inverzije u hrvatskoj glazbenoj historiografiji nekima bile osvježavajuće, a nekima nekorisne.

U posljednjemu članku knjige, *Teorija i postkolonijalno stanje* (str. 446-488), **Vladimir Biti** traga za razlozima koji su Teoriju doveli u kompromitirajući položaj s onim što je propovijedala i, konačno, s onim što je dovelo do njezina kraja. Derridaovski joj se nasimijao onom davnom, narodnom: „Tko pod drugim jamu kopa...“. Teorija je uistinu „skakala“ na sve i svašta, a krajem 80-ih zakazala je njezina glavna operacija, dekonstrukcija, koja se u tekstove, u to „pletivo višejezičnoga filozofskog, književnog, političkog, ideologijskog, etičkog tkanja“, nadotkivala demonstracijskim pokličem: Ne postoji izvantekst (*Biti* 2000, 61). Ono što držimo tekstem po Teoriji je kap u moru, djelić

interpretacije koji je sklon obmanama jer je cjelokupni svijet u biti jedan nekazivi tekst. Šok se, naime, dogodio 1987. kada se doznalo da je mag američke Teorije Paul de Man zataškao svoju mladost i kompromitirajuće članke koje je pisao za neke belgijske nacističke novine. To je potaknulo svakovrsne drukčije čitanje i odbacivanje de Manovih teorijskih postavki, posebno njegove ideje o autobiografiji kao obezličavanju. Moćna se teorijska paradigma – dekonstrukcija – raspala na oduševljenje mnogih. Ali, ostao je totalni relativizam vrijednosti u kojem je „sve dopušteno“: podmetnuti želju za činjenicu, domišljaj za stvarnost, smeće za vrijednost, „gazdinski“ skrojiti priču o identitetu (str. 454). Nastupilo je populističko razdoblje „cultural studies“ s brojnim teorijskim smjerovima (primjerice u Americi): Black criticism, ethnocriticism, New Historicism, cultural materialism, gay studies, women studies, postcolonial criticism (str. 454) itd. itd. U takvoj pluraliziranoj klimi „cultural studies“ još oštrije od dekonstrukcije napada ideal znanstvene objektivnosti, po onoj „davnoj Fanonovoj opaski“ da kolonizirani uvijek osjeća uperenost prema sebi. Tomu je svjedok Edward Said čiji se opus upravo bavi sukobom civilizacija i nemogućnošću dijaloga zbog podmuklog nasilja jačega (usp. *Said* 2003).¹⁰ Uvjerenje da je moguć objektivan teorijski položaj lišen bilo kakve privrženosti tlapnja je bez pokrića jer „svatko je hoćeš nećeš sklon povlašćivati svoju skupinu s pripadnicima kojima moramo opravdati svoja uvjerenja“ (str. 457). I, konačno, budući da nema objektivnog svijeta koji bi potvrdio istinitost naših teza, moramo se pomiriti s činjenicom da su svi „opisi“ plod povijesno proizvedenog stanja, naših odnosa pripadanja (attachment) zajedničkim institucijama koje oblikuju splet bezuvjetnih zapovijedi (unconditional commandment) ponašanja. Da bismo se otrgnuli iz te bezuvjetnosti i sljepila, moramo rekonstruirati odredbene epizode iz svoje (zajedničke) prošlosti (str. 458). Jer sve dok bude vrijedila – drugima možemo priznati pravo na njihovu vlastitu povijest samo pod uvjetom da postanu sastavnim dijelom naše povijesti (str. 461) – otklona od manipulacija neće biti.

Uza svu tematsku, disciplinarnu i metodologijsku razvedenost piloga, moglo bi se zaključiti da zbornik *Prošla sadašnjost* ocrtava načine kako različite discipline, umjetnosti i mediji istodobno utjelovljuju i prorađuju povijest „na drukčiji način“.

Literatura:

- BITI, Vladimir (2000), *Pojmovnik suvremene književne i kulturne teorije*, Zagreb: Matica hrvatska.
- FOUCAULT, Michel (1994), *Znanje i moć*, Zagreb: Globus – Zavod za filozofiju Filozofskog fakulteta.
- GOLDSTEIN, Ivo (1995), *Hrvatski rani srednji vijek*, Zagreb: Novi Liber – Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta.
- KLAIĆ, Nada (1990), *Povijest Hrvata u srednjem vijeku*, Zagreb: Globus.
- RAUKAR, Tomislav (1997), *Hrvatsko srednjovjekovlje: ljudi, prostor, vrijeme*, Zagreb: Školska knjiga – Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta.

¹⁰ Moćno sredstvo nacionalnih zapadnoeuropskih država potkraj 18. stoljeća postaju roman, etnografija i historiografija jer konzerviraju pristrani kulturalni pogled dominantnog etnoidentiteta (str. 472-474).

SAID, W. Edward (2003), *Krivotvorenje islama. Kako mediji i stručnjaci određuju način na koji vidimo ostatak svijeta*, Zagreb: V.B.Z.

<http://www.semiotika.hr/projekti.htm>, pristup ostvaren 13. 12. 2005.

ŽILIĆ, Darija (2005), Vladimir Biti, Nenad Ivić: Prošla sadašnjost Znakovi povijesti u Hrvatskoj (prikaz), *Filozofska istraživanja* 1, 256-258.

Ivan BOTICA

Arhivski vjesnik

Arhivski vjesnik 47/2004, Zagreb: Hrvatski državni arhiv, str. 1-326.

Arhivski vjesnik je godišnja publikacija Hrvatskog državnog arhiva namijenjena objavljivanju radova vezanih za arhivsku teoriju i praksu, povijest institucija koje produciraju arhivsku građu kao i radove s područja pomoćnih povijesnih znanosti i informacijskih znanosti. Pokrenut je 1899. godine, i uz povremene je prekide opstao do danas.

Prvi članak u časopisu (**Silvija Babić** *Makrovrednovanje: Kanadska metoda funkcionalnoga vrednovanja*, 7-19) posvećen je prikazu najnovijeg pristupa vrednovanju i selekciji arhivskog gradiva – funkcionalnoj metodi vrednovanja, odnosno metodi makrovrednovanja na primjeru Državnog arhiva u Kanadi. Ta je metoda specifična po tome što je za odabir građe najbitnija njena funkcionalnost, odnosno usklađenost gradiva s funkcijom institucije koja je tu građu producirala. Pritom je od osobite važnosti suradnja arhivista i stvaratelja gradiva u identifikaciji građe koja najbolje ispunjava tražene uvjete funkcionalnosti. Drugi se članak (**Rajka Bućin** *Skica razvoja uredskog poslovanja u Hrvatskoj u jugoslavenskom kontekstu od 1945. do 1958. godine*, 21-47) bavi razvojem upravljanja uredima u javnoj upravi Hrvatske u prvoj poslijeratnoj fazi do 1958. godine. U početnom je periodu poraća javna uprava koristila šarolike načine klasifikacije i označavanja spisa, ali je već krajem četrdesetih godina počeo rad na njihovoj sistematizaciji. 1955. započela je reforma uredskog poslovanja, koja je završena 1958. usvajanjem sustava jedinstvenih arhivskih znakova. U nastavku časopis donosi pregled nacrti, planova i karata iz fonda Unutarnjeg odjela Zemaljske vlade 1869-1921. (**Mirjana Jurić** *Nacrti, planovi i karte u fondu Zemaljske vlade, Odjela za unutarnje poslove 1869-1921. Metoda obrade, sadržajna fizionomija i valorizacija gradiva za istraživanje*, 49-72). Autorica je prikazala i povijest stvaratelja gradiva te metodu kojom je gradivo obrađeno usklađeno s međunarodnim propisima. Sljedeći je članak posvećen prikazu projektne dokumentacije fonda Skupštine općine Osijek, nastale od 1963. do 1989. i predane na čuvanje osječkom Državnom arhivu 1998. (**Vesna Božić Drljača** *Projektna dokumentacija fonda Skupština općine Osijek Državnoga arhiva u Osijeku*, 73-93).

Raskorak između zakonskih odredaba o uvjetima smještaja i zaštite arhivskog gradiva i postojećih materijalnih i kadrovskih mogućnosti hrvatskih arhiva predmet je sljedećeg članka (**Vida Pavliček** *Arhivski prostor u Hrvatskoj, postojeće odredbe i stvarna kretanja*,

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

38

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a bold, sans-serif font, followed by the word 'press' in a smaller, lowercase, sans-serif font. The 'FF' is stylized with a horizontal line through the middle of the letters.

ZAGREB 2006.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOG FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 38

Izdavač

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača

Miljenko Jurković

Glavni urednik

Borislav Grgin

Uredništvo

Ivo Goldstein
Boris Olujić
Mario Strecha
Božena Vranješ-Šoljan

Tajnik uredništva

Hrvoje Gračanin

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120 150, 6120 158, faks ++385 (0)1 6156 879

Časopis izlazi jedanput godišnje

Ovi su Radovi tiskani uz financijsku potporu
Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Naslovna stranica

Iva Mandić

Računalni slog

Boris Bui

Lektura i korektura

Ivan Botica

Tisak

Tiskara Rotim i Market, Lukavec

Tiskanje dovršeno u listopadu 2006. godine

Naklada

400 primjeraka